

BIRTALAN GYŐZŐ:

MEDITÁCIÓK AZ ORVOSTÖRTÉNELEM MŰVELÉSÉRŐL

A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai.

Előszó

Idővel megérlelődik az ember a visszatekintésekre. Távlataból veheti szemügyre évtizedeken át folytatott, megszokott, de mély belső indítékokból végzett tudományos tevékenységét. Elgondolkodhat annak kiváltó okain, kialakulási körülményein, kérdéseken, amelyek munkássága során felvetődtek.

Így jutottam el én is e meditációk megírásáig, amelyek a szellemi működésem tengelyében álló témakörökről, az orvostörténelem műveléséről szólnak. Jó érzéssel tölt el, hogy összefoglaló elmélkedéseim ebben a kötetben jelenhetnek meg. Örömmre szolgál, hogy mondanivalóim ekképpen szakértő, baráti és ismerős olvasóközönséghez juthatnak el.

1.

Hogyan kezdődik? Feltehetően eleve adott a dolgokat szemlélő, az eseményeket összefüggéseiben felfogó, megértő, kifejező hajlam. Ez egyúttal távolságtartó, kívülállásra készítő, óvatoskodó tulajdonság is: nem belekeveredni, inkább csak regisztrálni, elbeszélni, leírni. A homo historicus alkat már a gyermekkorban megnyilvánul. Az érdeklődés többnyire a mesék, mítoszok, a történelem régmúltja felé irányul. A gyermek és a kisdíák olvasmányai, a társalgás témái, a lelki társak megválasztása ennek megfelelő.

2.

Mégis gyakran megesik, hogy ez a diák érettségi után nem a bölcsészkar valamelyik szakára iratkozik be. Aktivitási elképzelései, gyakorlati szempontok még a közvetlen beavatkozó tevékenységekre felkészítő tanulmányok felé terelik. Így a humán érdeklődésű fiatalember könnyen *megbarátkozik az orvosi pályával*. Érdeklődéssel szívja magába a medicina tantárgyainak anyagát, éveig lelkes, harmonikus életet él a nagyszerű tudomány vonzásában.

A diploma megszerzése után a valóság talaján azonban gyakran érhetik csalódások: a gyakorlati munka esetleges monotonája, sematizmus, olykor szakmai kudarcok, a túlzott igénybevétel fáradtsága, máskor munkahelyi nehézségek, személyi konfliktusok stb. Egyre gyakrabban támad föl benne nosztalgia a valaha gyönyörködtető irodalmi és történelmi élmények tiszta, éteri levegője iránt. Eleinte csak színházi előadásokon, koncerteken, tárlatokon vigasztalódik. Azután tartósabb megoldást keres. Előbb-utóbb találkozik szaktörténészek kis csoportjával, akikhez csatlakozva összeegyezteti szaktudásának és műveltségének meghatározó elemeit, elkötelezi magát az orvostörténelemnek.

3.

A kezdő orvostörténész a felfedezés eufóriájában mohón veszi birtokába a meghódítandó új területeket és friss tudásával hamar reprezentálni kíván. Előadások tartására és publikálásra vállalkozik. Tárgyismereti hiányosságain és felületességén kívül jellemző gyarlósága még,

hogy elsősorban lappangó írói kvalitásait igyekszik bemutatni, csillogtatni. Bár sokat plagizál, mégis eredetinek érzi magát, hiúsága táplálja önbizalmát. Udvarias, jóindulatú fogadtatását, amelyben az idősebb, tapasztalt szakmabeliek részesítik, túlértékeli, alkotó tehetségének tudatában tetszeleg.

Azután ez a Sturm und Drang periódus higgadtabb, önkritikusabb szakaszban folytatódik. A fogyatékoságok kiderülnek, csakúgy, mint a pótolnivalók növekvő mennyisége. A fiatal orvostörténész kénytelen elindulni a módszeres művelődés, az állandó tanulás, a szorgalmas adatgyűjtés és feldolgozás végtelenül hosszú útján.

Fáradozásának legfőbb jutalmaként eljuthat oda, hogy alkotó szellemi tevékenysége meghatározható, objektíválható műfaji formába, az orvostörténelem diszciplinájába terelődik. Írásművészi-tudósi ambíciói ebben a tárgykörben érvényesülhetnek. Elismertetését ebben a szakmai közösségben kell kivívnia.

4.

Olykor persze felvetődik a kérdés, *mennyire igényli ezt a feladatvállalást a társadalom és különösen a szakmai közönség?* Aligha lehet erre biztonsággal válaszolni. De a vállalás úgysem ezen múlik, hanem a belső késztetés parancsán. Indoklasként pedig felhozható, hogy a történész létjogosultságát nem lehet kétségbe vonni. Ő képes időbeli távlatokban tájékozódni és leginkább rálátni az emberi magatartás oly sokféle változatára. Az orvostörténész mindezt a medicina útját követve vizsgálja és írja le. A kör a befogadó olvasóval zárul. Az író az ő lelkéhez szeretne eljutni.

5.

Az orvostörténelem fogalma igen tág, igen sok interdiszciplináris kapcsolódáshoz kínál lehetőséget. Éppen ebben rejlik egyik fő vonzereje. Egyaránt kutathatja a filozófia, a vallás, a jog története, az etnográfus, a nyelvész, az irodalomtudós, a művészettörténész. Hosszan sorolhatnánk még azokat a tudományokat, amelyeknek művelői érintkezési pontokat találhatnak a medicina történetével. A kutatás tengelyében az egyén és a közösség egészségének, betegségeinek, a betegségek megelőzésének, gyógyításának témái állnak, amelyeket történeti távlatban vizsgálunk.

E problémák felvetése és kezelése az elmúlt évezredek során a különböző kultúrákban sokféleképpen alakult. Bizonyos, hogy ezek mindig is foglalkoztatják majd az emberiséget. Az is igaz, hogy a múltban megszerzett rengeteg elméleti és gyakorlati tudás nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a jelen feladatait megalapozottan, megnyugtató módon oldjuk meg.

6.

A fentiekből következően, igen *eltérő módon művelhetjük az orvostörténelmet.*

A tudományosság egzakt kritériumaihoz ragaszkodó kutatók elsősorban az eredeti adatok megtalálását, kritikai feldolgozását és elemzését tekintik fő feladatuknak. Anyagukat többnyire levéltárakban gyűjtik. Vannak, akik régi korok írásos termékeit tanulmányozva dolgoznak. Egyesek fontos családi iratok és levelezések birtokába jutva találnak rá új, publikálандó tényekre.

Az egyszerű adattári közlés, a részletekre kiterjedő életrajzi feldolgozás, valamely témakör több évtizedes, intenzív, aprólékos kutatása, csakúgy, mint a nagyvonalú, extenzív jellegű irányzattörténetek egyaránt megtalálhatók az orvostörténeti irodalomban. Valamennyi változat létjogosult lehet. Legfontosabb kritériumok a tartalmi színvonal, valamint a befogadáshoz megfelelő, vonzó írásmód.

7.

Az orvostörténelmi kutatások eredményeinek szóbeli közzététele a tudományos üléseken, vándorgyűléseken, konferenciákon, kongresszusokon és hasonló rendezvényeken történik. Az orvostörténelmi előadók ritkán kerülnek heves szakmai viták keresztüzébe, ami természettudományos tárgyú üléseken gyakran előfordul. Következhet ez abból, hogy az utóbbi esetben a kutatók bizonyítékul és ellenbizonyítékul kísérletileg ellenőrzött „kemény adatokat” sorakoztathatnak fel. A humán tudományokban a tágabban értelmezhető „lágy adatok” dominálnak a szakmai érvelésekben. Az orvostörténelmi előadásokat követő reflexiók ezért többnyire kiegészítések, kérdések, ritkán élesen konfrontálók.

Az sem fordul elő gyakran, hogy egy téma iránt egyszerre sokan érdeklődjenek. Nálunk utoljára a Semmelweis végzetes betegsége és halál oka körüli vélekedések keltettek széleskörű szakmai visszhangot. Kivételes jelenség az is, ha egy publikált közleményre érkezik vitázó, írásos reagálás.

Minél népeesebb és szerteágazóbb tematikájú egy tudományos rendezvény, annál kisebb az esély, hogy a résztvevő találkozik az őt közvetlenül érdeklő kérdésfeltevésekkel. A poszteres információk pedig nem helyettesíthetik a szerzői előadás közvetlen, eleven hatását. Ne feledjük, hogy a história nem csak tudomány, de művészet is, amelynek az antikvitásban műzsája volt.

Úgy vélem, hogy a nyolcvanas években, Hallóban rendszeresen megrendezett, körülírt tematikájú, néhány napos orvostörténelmi ülések, a meghívott 25-30-as létszámmal, e téren az optimumot jelentették.

A nagy létszámú rendezvények kétség kívül jó alkalmat nyújtanak a szakmabeliek közötti kapcsolatok létrejöttéhez és bővüléséhez. Ez pedig egyik alapfeltétele az orvostörténelem folyamatos együttműködésének, a szakmai közösség egyben tartásának, mind országos, mind nemzetközi méretekben.

8.

A legtöbb egyetemen és egészségügyi főiskolán *máig sem oldódott meg véglegesen az orvos- és gyógyszerésztörténelmi oktatás kérdése*. Abban általában egyetértés van, hogy e tudományok elméletének és gyakorlatának históriája a szakműveltség része kell legyen. A tanrendek összeállításakor, a tantárgyak óraszámának megállapításakor azonban gyakran esik áldozatul ez az ismeretanyag. Többnyire a nem kötelező, fakultatív tárgyak között vehető fel. Miután azonban erre a célra csak néhány délutáni vagy koraesti időpont marad szabadon, a diszciplína hátrányos helyzete az oktatási rendben nyilvánvaló.

Ezek a döntések egyébként változók. Részben az éppen uralkodó tanügyi irányzatoktól függenek, de jelentős befolyással lehet a megoldásra egy professzor ambíciója, érdeklődési köre és összeköttetése. Nekem szerencsém volt mind a fakultatív, mind a kötelezően előírt orvostörténelmi előadásokat megtartani, továbbá vizsgáztatni, valamint a szaktörténelmi dolgozatok elkészíttetésében közreműködni. Úgy tapasztaltam, hogy a hallgatók többsége beoltható a tárgy iránti szimpátiával. Ennek feltételei a megfelelő ügybuzgalom, a szükséges felkészültség és előadói készség. Mindenesetre előnyös, ha a szakmatörténelmi kultúra terjesztésében érdekesen és színvonalasan megírt ismeretterjesztő munkák kerülnek forgalomba és ezeket a leendő egyetemisták már középiskolás korukban forgatják.

Egyébként úgy gondolom, szükség van a gyógyítás múltjának széles körű népszerűsítésére, aminek nálunk szerencsére több évtizedes hagyománya is van. A nagyközönséghez szóló előadásokban, véleményem szerint, a jelentős orvosi felfedezéseket kell megvilágítanunk. Tudatosítanunk kellene, mily jelentős változásokat hozott az egyén és a társadalom életében egy-egy ilyen felfedezés. Rá kellene mutatnunk, hogy az eredményekhez vezető út megtételéhez mekkora intellektuális és erkölcsi erőre volt szükség. Rá kellene világítanunk, hogy ezek a tudósok valóban az emberiség kivételes jótévedői voltak.

9.

Életem nagyobbik részében Magyarországon *a magas humán kultúra tisztelete* magától értetődőnek számított. Diákkorom a harmincas években, a szaktörténészek által fényes „ezüstkornak” minősített hazai szépirodalmi periódusban telt el.

Az 1945-öt követő néhány esztendőben is folytatódott nálunk a termékeny, magas színvonalú írói aktivitás. Sőt, ebben az időben bekapcsolódtak az addig elhallgattatott, félreállított, vagy üldözött baloldali irányzatok reprezentánsai is.

Ezzel az általános szellemi pezsgéssel hozom elsősorban összefüggésbe orvostörténészeink élénk szervező tevékenységét a negyvenes évek végétől. Ennek eredményeként megalakult a szakcsoport, később a tudományos társaság, amelynek keretei között színes és tartalmas szellemi élet zajlott. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár olvasótermében, majd az intézmény Török utca 12. alatti, új épületében rendszeres időközönként hangzottak el szakmai előadások, amelyeket esetenként neves írók, művészettörténészek és egyéb diszciplínák tudósai tartottak. Folytak az olykor érdekes szakmai viták, eközben gyarapodott a tagság és a szimpatizánsok létszáma.

Ezt a helyzetet és tendenciát szoktuk meg és tartottuk természetesnek a következő évtizedekben is.

10.

A nyolcvanas évektől az *orvostörténelem utánpótlása folytatkozni kezdett*. Rendezvényeink látogatottsága csökkent, törzsgárdánk kiöregedett, kihalt. Elérkeztünk orvostörténelmi életünk hanyatló szakaszához. Ennek sokféle oka lehetett. Közülük kiemelném a korabeli középiskolai történelemoktatás fokozódó igénytelenségét, amiben szerepet játszhatott a Kádár rendszer meggyengülése, ideológiai elbizonytalanodása. Ezzel szemben az akkori diákok előtt kibontakozott a nyugati világ eszmerendszere, a technikai civilizáció térhódítása. Ezek a változások a történelmi érdeklődést gyengítették. A hagyományos európai műveltségeszmény elvesztette vonzerejét. És ez a folyamat napjainkban is tovább erősödik.

Ebben a helyzetben az orvostörténészek sem tehetnek egyebet, mint hogy vállalják a kultúra maradandó értékeit őrzők és terjesztők feladatát. Ennek módszereit és eszközeit persze alkalmaznunk kell a jelen adottságaihoz és igényeihez, mindenesetre a színvonal feladása nélkül.

A lényeg: Át kell mentenünk a ránk bízott értékeket a biztosan bekövetkező jobb időkre, amelyekben a magas humán kultúra iránti általános igény megújul majd – ennek kielégítéséhez pedig nekünk is hozzá kell járulnunk. Ez a dolgunk.

11.

A teljesítményeket csak úgy lehet érzékeltetni, ha bemutatjuk a megelőző állapotot, a hiányt, mindazt, ami megszűnt. Ehhez persze *beleérzőképességre van szükség*, amelyet hallgatóinkban, olvasóinkban serkenteni kell.

Elő kell adnunk, hogyan zajlottak le a himlőjárványok az oltások bevezetése előtt, hogyan szenvedtek a páciensek a sebészeti beavatkozásoktól az érzéstelenítés feltalálása előtt, mit jelenthetett a szülőknek, amikor tehetetlenül nézték végig diftériás gyermekük fuldoklását, ami gyakran előfordult a Behring által bevezetett gyógsavókezelés előtt.

12.

A történész annál hitelesebben képes felidézni a múlt valóságát, minél sokoldalúbb a felkészültsége, minél jobban működik rekonstruáló fantáziája. Kötelessége önmagával szemben a történelmi ismeretanyag folyamatos és széleskörű gyarapítása. Jó esetben alaposan megismeri a tanulmányozott korszak tárgyi és eszmei valóságának lényeges elemeit. Így lesz képes arra, hogy a különböző társadalmi rétegekhez tartozó korabeli emberek gondolkodását,

gondjait, reményeit, örömeit, életük tartalmát és minőségét, amennyire lehetséges megértse és átérezze.

Voltaképpen minden igényes történész az általa vizsgált múlt minél életteljesebb ábrázolására törekszik. E feladatot azonban ki-ki a saját általános és speciális felkészültségének alapján, egyéni megközelítésből, maga választotta módon oldja meg. A történetírásból sohasem hiányzik a szubjektivitás művészi eleme.

13.

Minden történelmi fordulatot két irányból vizsgálhatunk. Egyrészt az előzmények a kibontakozást készítető egyéni akaratok, a körülmények, az aktiváló tényezők hatása felől, másrészt az új helyzet következményeinek befogadása felől, annak megállapítására, hogy miként illeszkedett, fogadtatott el a novum a társadalmi élet folytonosságában.

Ezeket a kérdéseket tanulmányozzuk a politikai események, a tudományos felfedezések, az új ideológiai vagy művészeti irányzatok esetében egyaránt. Ennek során olykor kölcsönhatások derülnek ki a legkülönbözőbb szakterületek történeti mozgásában. Igaz, ezek értelmezése és bizonyítása korrekt módon nem mindig könnyű. Az összefüggések szinkronitása sem gyakori. Inkább az időbeli fáziseltolódásokkal találkozunk.

14.

Az eleven, régi élet felidézése a történész beleélő-képességének nagy próbája. Ehhez *a tárgyi ismeretek önmagukban nem elegendők.* Mozgósítanunk kell azokat a hatásokat is, amelyek a korszak irodalmi alkotásaiból, képzőművészetéből, zenéjéből bennünk munkálnak, visszhangoznak. S persze sokat segít ebben saját élettapasztalatunk is. Minél több gyűlt össze, annál inkább. Nem könnyű feladat ez a rekonstrukció, de a sikeres megoldás a tudományos és művészi teljesítmények örömét ígéri.

15.

A történész jellegzetesen szemlélődő, figyelő pozíciót foglal el. Ez ritkán egyeztethető össze, különösen párhuzamos tevékenységként, valamilyen elkötelezett társadalmi vagy egyéb gyakorlati feladatkörrel. Attitűdje inkább a visszafogott sztoikusé. Úgy is mondhatnánk, hogy a történész megtakarított aktivitási többlete a múlt világának újratéremtésében realizálódik. Tettvágya más életek feltámasztásában elégül ki.

16.

Társadalmi elhelyezkedésében a történész az értelmiségiek közös sorsában osztozik. Beállítottsága, felkészítése eredendően nem arra való, hogy a hatalmi szférák harcában boldoguljon. A hinduk kasztrendszerében gondolkodva, az értelmiségiek a brahminok kasztjába sorolhatók. Az ő dolguk az eszmék, tudományok, a vallás őrzése, képviselése, művelése, a szellemi értékek fenntartása. Ez pedig következetes magatartást tételez fel. Szükség esetén áldozatvállalást, kiállást esetleges hatalmi manipulációkkal szemben és eszmei értékek védelmében.

Ennek az osztálynak a jelentősége a társadalmi egyensúly folyamatossága szempontjából igen nagy. Semmivel sem kisebb, mint a politikát és közéletet irányító harcosoknak, valamint a földi javakat előállító-terjesztő iparos-kereskedő-földművelő csoportok tevékenysége.

17.

Az együttműködés a brahminok és a harcosok között ideális esetben a kölcsönös egymásrautaltságnak megfelelően harmonikus. Az értelmiségiek a politikusoktól megkapják a működésükhöz szükséges védelmet, anyagi javakat és tekintélyt. A lojális értelmiség pedig a

zavartalan és folyamatos politikai élethez szükséges ideológiai igazolást, az intézmények, a törvénykezés, az államgépezet jogi hitelesítését adja cserébe. E csoportok konfliktusai vezethetnek el a forradalmakhoz.

18.

Gyermekkoromban közhelyszerűen ismételték polgári környezetemben, hogy *a politika nem úriemberek foglalatossága*, hogy ritka közöttük a becsületes ember. Lehetséges, hogy ez is hozzájárult ahhoz a reakciómhoz, amit úgy szoktam kifejezni, hogy nem érzek libidót a hatalom közelében. Pedig a legtöbben bizony éreznek.

Ebből a felfogásból az is következett, hogy az élet javaihoz kizárólag kemény, becsületes munkával juthattam hozzá, ehhez kevés könnyítést kaptam. Azt viszont néhányszor tapasztalnom kellett, hogy felelős pozíciójú, befolyásos emberek olykor szívesen időznek, kikapcsolódásként, apolitikus irodalmi és művészi társaságban. Szívesen tartanak jó kapcsolatot olyan értelmiségiekkel, akik az ő karrierjük szempontjából ártalmatlanok, akik előtt őszintén megnyílhatnak. Nekem is voltak ilyen barátaim, akiknek segítségével néhányszor támogatásban részesültem.

A hatalom és az őt kritizáló, vele szemben álló értelmiség ellentmondásos, bonyolult viszonyát számos történelmi példán is vizsgálhatjuk. Ennek egyik ismert archetipusa a sokszor feldolgozott „a király és bolondja” viszony. Ezzel a problémával találkozunk többek között Heródes és Keresztelő Szent János, az angol II. Henrik és Becket Tamás, Sztálin és Bulgakov kapcsolatában.

19.

A szerény anyagi színvonal, ami általában a bölcsész végzettségűek, így a történészek sorsa, nem döntő akadálya az értékes, szellemiekben gazdag életnek. A jómód persze hathatósan segítheti az irodalmi tevékenységet folytató embert abban, hogy kutatói és alkotói szenvedélyének áldozhasson, de ennek meghatározó alapja a lélekben rejlik. A belső indítékok, a téma iránti érdeklődés mélysége, tartóssága, a kellő energia és szorgalom az eredményes és elégedett munka legfőbb feltétele.

Akiben megérlelődött a kultúrák befogadásának képessége, aki a múlt irodalmának szakavatott értőjévé és elemzőjévé fejlődött, annak a régi könyvek világa valóban új, izgalmas távlatokat tár föl. Ez az ember életre szóló, tartalmas programot találhat kutatói és oktatói munkájában.

20.

Külön érdemes említeni, mekkora örömeket tartogat egy historikus műveltségű ember számára az őt érdeklő tájak, városok felkeresése, az utazás, amelyen akár kiküldetésben, akár konferenciák meghívottjaként, akár más módon vesz részt. Ebben a tekintetben a meglátogatandó város múltját ismerő utazó kitüntetett előnyben van mindenkivel szemben. Ő képes, ismeretei folytán, a legrövidebb idő alatt a legtöbbet látni és a legválogatottabb élményekkel gazdagodni.

A látnivalókban való gyönyörködésért tett utazás különleges élethelyzet, amely Európában romantikus indíttatású, életérzésű értelmiségiek kezdeményezése nyomán terjedt el. E vállalkozás attitűdjét jól fejezi ki az egyik korai klasszikus, Sterne könyvének címe: *Érzelmes utazás* (Sentimental journey).

Nyitott, fogékony lélekkel, figyelmes szemlélőként felfogni a maga valóságában az előttünk zajló idegen életek nyüzsgését, állni régi épületek maradványai előtt, amelyek

hatalmas múltjukkal sugározzák egykori alkotóik kifejező akaratát, szépségeszményét – lehet-e ennél magasabb pillanata az emberi lét távlatait fürkésző homo historicusnak?

21.

Visszaolvasva az eddigi meditációkat, feltűnik, hogy többször használtam a történész megjelölést az orvostörténésznél. Valóban, ahogy elmélyültem múltkutatói tevékenységemben, annak tárgyköre mindinkább kiszélesedett. A szűkebb szakterületről kiinduló kérdésfeltevések egyre tágabb összefüggésekhez vezettek. A cseppben mindinkább megmutatkozott a tenger. Miként sok szakember elmondhatja magáról: *én is afelé tartottam, hogy általános történelemben gondolkozzam a saját speciális nézőpontomból.*

Ennek megfelelően a kutatóban a speciális ismeretek új integrációba rendeződnek. Személyes élményem, hogy amióta eltávolodtam az orvosi gyakorlattól, a medicina megtanult anyaga is általános műveltségembe illeszkedett, abban csupán egy részt reprezentál, bár a többihez képest kétség kívül térfogatosabbat.

22.

Érdekes azt is megvizsgálni, hogy *az ismeretek gyarapodása és a korosodás hogyan hatottak a témák választására*, a tartalmi és szemléletbeli változásokra, amit az írásmód is tükrözött.

Kezdetben, amikor történelmi stúdiumaimat folytattam az esti egyetemen, lenyűgözött a forráskutatás-feldolgozás egzakttsága, amelynek követésére és tiszteletére nevelték a hallgatókat. A tudományosság kritériumait mindenek fölé helyezték. A hivatkozásokkal és idézetekkel teletűzdelt publikációk voltak akkoriban példaképeim. Mellékesnek tűnt, hogy a közlemény mennyire jelentős vagy érdekes adatokat sorakoztat fel. Az sem foglalkoztatott, hogy mennyire érdekelheti vagy köti le az olvasót.

Fiatal kutatóként ezt az értékrendet vallottam, bár következetesen csak kandidátusi disszertációmban próbáltam tekintetbe venni. A 19. századi magyar tudományos belgyógyászat fejlődésével foglalkozó dolgozatom valóban tekintélyes adatgyűjtésre épült, becsületos szorgalommal összeállított munka. Sok általam fontosnak vélt információt tartalmaz, folyamatos olvasása azonban túlságosan fárasztó.

Utóbb egyre több tapasztalatot szereztem arról, hogy a gyakorló orvosok zömét szakmájuk története nemigen érdekli. Azt sem várhattam, hogy a bölcsészeti karon végzetek különösebben kíváncsiak legyenek pl. a cukorbetegség terápiajában alakulására. Tudomásul kellett vennem, hogy a klinikai specialitások múltjával foglalkozó elemzések keveseket érdekelnek.

Ez a felismerés arra készítetett, hogy tárgyválasztásaimban szélesebb körű érdeklődésre számot tartó témákat dolgozzak fel. Azt is be kellett látnom, hogy az oldottabb hangvételű, az esszé műfajához közel álló írásmódnak lehet vonzóbb hatása az olvasóra.

23.

Témaválasztásaimat erősen befolyásolta az a körülmény, hogy az orvostörténelem oktatásának újraindításakor, a 70-es évek második felében előadóként engem bíztak meg. Mikor erre felkészültem az is kiderült, hogy ehhez akkor már több évtizede nélkülöztük a magyar nyelvű teljes áttekintésű szakirodalmat. Ezt a hiány igyekeztem pótolni felkészülési jegyzetek, majd pedig az újkori medicina tudományos fejlődését bemutató munka elkészítésével.

Mindehhez persze az orvostörténelem széles területeit kellett bejárnom sokféle interdiszciplináris érintkezéssel. *Tapasztalatból igazolhatom a „docendo discimus” igazságát.*

A témaválasztásokat gyakran provokálták tudományos rendezvények programjai, amelyeken részt kellett vennem. Úgy gondolom, az ilyen ajánlatokat általában nem helyes elutasítani. Az új tárgykörökkel és megközelítési szempontokkal való találkozás igen

termékenyítően tágíthatja történelmi horizontunkat, új összefüggések felismerésére serkenthet.

Olykor a véletlen is közrejátszott valamely inspirációban. Velem is előfordult, hogy egy kezembe kerülő újságcikk vagy könyv elolvasása mozgósította íráskedvemet. Az ágostoni „*tolle, lege*” élmény mindenkiben megvalósulhat.

24.

Az orvostörténészkedés, amely egykor pályára irányította írói ambícióimat immár az általános történelem felé kibővült tartalommal foglalkoztat. Ezáltal nyújt vitális segítséget nyugdíjas éveimben. *E szellemi program nélkül nem tudnám elképzelni sem lelki, sem fizikai egyensúlyomat.*

Ennek az aktivitásnak a gyökere voltaképpen az a beállítódás, hogy a világ dolgait – akár ősrégi, akár a személyes tapasztalatból adódnak – okozatiságukban és jelentésükben megértsük, feldolgozzuk. A harmadik évezred fordulójához érkezve hatalmasan megnőtt a múltból felhalmozott tudásunk, rálátásunk a természeti és történelmi létezés és evolúció végtelenül sokarcú folyamatára.

25.

Létrejött az a helyzet, amelyben a szemlélődő öregember a televízió képernyőjén figyeli a távoli kozmoszból érkező, az űrszondák által közvetített látványokat, a keletkező és kihunyó égitesteket, a felfoghatatlan távolságú és energiájú folyamatokat. Máskor az óceánok roppant mélységeiben lejátszódó drámát mutatják be neki, a földkéreg hasadékaiból feltörő tűz és a tengervíz találkozását. A feketén gomolygó füstfelhők közvetlen közelében pedig már ott hemzseg az élet, a sápadt férgek tömege, amelyek az ott keletkezett baktériumokkal táplálkoznak.

Egyre gyönyörködhetünk az *organizálódott, eleven anyagok összefonódott, pompás rendszerében*, amelynek utolsó produktumaként megjelent az öntudatára ébredt ember. Ő jutott el oda, hogy e kitüntetett pozíciójában felfogja, a maga lehetőségei szerint értse, és technikájával láttassa ezt az egész, nagyszerű színjátékot.

26.

A felfoghatatlan, kozmikus tér- és idődimenziók kietlenségétől visszariadva jólesően adjuk át magunkat a felismerésnek, *hogy mi is a körülöttünk burjánzó élet részei, késői teremtményei vagyunk.*

Hemzsegnek körülöttünk a földtörténeli távlatokban bevált, specializálódott és szubspecializálódott társaink, napok-évek-évtizedek ritmusára hangolt, vegetáló-pusztuló növények és állatok sokasága. Ők hozzánk képest hasonlíthatatlanul hosszabb idő alatt próbálhatták ki a létükhöz szükséges és alkalmas, változatos formájú-anyagú szerveiket, a táplálékuk megszerzésére, bekebelezésére, asszimilációjára kialakult eszközeiket.

„*Natura horret vacuum*”. Valóban, nincs olyan kis zuga földünknek, amelyben ne teremne élet, a hozzá rendeltetett vágyakkal, küszködéssel, örömmel és szenvedéssel.

27.

Sokat foglalkoztatott az emberré válás folyamatának az a szakasza, ami feltehetően az utolsó jégkorszak fagyos szorításában telt el. Ekkor kerülhetett az ember hosszú időtartamban az állandó barlangi életmód helyzetébe, az éltető tűzhely közelébe. Itt és ekkoriban érlelődhetett, koncentrálódhatott az a szellemi energia, amely a jelképes és természetes ábrázolások megalkotásának kényszerét és kielégülési formáját létrehozta.

E cselekvés motivációit többféleképpen magyarázhatjuk. A lényeg, amely ettől kezdve sokféle módon megnyilvánul: a világ ember által való tükrözése, maradandó kifejezése. Egy

roppant fordulatnak a kezdete, amelyben *az objektivált valóságot regisztráló alany elkülöníti magát a regisztrált világ jelenségeitől, hogy ezáltal úrrá lehessen felettük.*

A barlanghelyzet a híres platóni idea-keletkezési hasonlat kiindulópontja is egyben.

28.

A történelmi múlt sokféle módon üzen nekünk. Írások, ábrázolások, épületek, használati tárgyak, műemlékek – ez egykori élet megannyi jelzése. *Számomra a régi idők valóságát a legközvetlenebbül és legerősebben a korabeli zene közvetíti.*

Anélkül, hogy magasabban képzett muzikális szakemberek lennénk, a legtöbben képesek vagyunk az előadott művek stílusából, gesztusaiból, belső arányaiból és még sok jellemzőjéből érzékelni a kor szellemiségét, esztétikumát, amelyben keletkezett.

A kora kereszténység misztikus rajongását a gregorián dallamok éteri zengése közvetíti. Élvezhetjük a reneszánsz madrigálok friss, burjánzó életörömét. A barokk fejedelmi udvarok hivalkodó, fenséges pompáját méltóságteljes felvonulási indulóik, ünnepi táncaik reprezentálják. De a barokk zene gyönyörű, szerkesztett rendjében tanuljuk meg azt is, hogyan emelkedhet lelkünk az érzelmes keresztényi áhítat magasságaiba.

A bécsi klasszikusok a választékos rokokó műveltség arisztokratikus eleganciáját formálták meg alkotásaikban. A romantikus mesterek elénk varázsolták, örökérvényűen fejezték ki érzésvilágunk titokzatos mélységeit és fénylő csúcsait. A 20. századi zene pedig a legszelesebb skálán tárta fel nagyszerű európai kultúránk végjátékát, tragikus fináléját.

29.

A katolicizmus eszmeiségében neveltek, nyolc éven át a székesfehérvári ciszterekhez jártam gimnáziumba. Ennek ellenére mindig megmaradtam azon a „történelmi” állásponton, hogy a kereszténység csupán egyik változata a földön elterjedt, hosszú távon életképes vallásoknak. Krisztus küldetését is egy kiemelkedő történelmi sorsnak tekintem.

Ugyanakkor a kereszténység felmérhetetlen kultúraformáló jelentőségét teljességgel elfogadom és átérzem. Jézus szelid tanítása meglágyította a megtértek pogány lelkét, nyomában új érzelmi kultúra virágzott ki, megtermékenyítve a hétköznapi cselekedeteket éppúgy, mint a legmagasabb művészetet. A bűnöktől való megváltás és üdvözülés kilátása pedig a legnagyobb vigaszok közé tartozik, amit az ember egy vallástól kaphat.

Napi teendőimben öntörvényűen gondolkodom. Képességeinket, hajlamainkat, késztetéseinket és gátlásainkat a bennünk lakozó létfenntartó erők megnyilvánulásának tekintem. Funkciójuk, véleményem szerint, az optimális életvezetés elősegítése.

Néha szemben találjuk magunkat a „szabad akarat”-ot kihívó, nehéz, morális döntés parancsával. Ám az ilyen döntések felelősségének átérzése és az erkölcsi igényesség önmagunkkal szemben szintén belső adottságok, amelyek az úgynevezett általános erkölcsi normáknak (amelyek a fejlett társadalmakban közel azonos tartalmúak) elfogadására és követésére inspirálnak. A „jó lelkiismeret” ugyanis szintén az optimális közérzet egyik meghatározója.

Idővel, túltekintve rutin életünk szokványosságain, eljuthatunk a leghatalmasabb erőforrás, a végső ok következetes tudatosításához, amelynek okozataként lett ez a világ és benne a mi egyéni, eszmélő létezésünk. Van, aki ekkor belső dialógusba kezd a Teremtővel.

Sokan naiv önzéssel faggatják, kérlelik, sürgetik Őt, személyes szükségleteiktől, kívánságaiktól hajtva. Én ebben mértéktartóbb, tartózkodóbb vagyok. Lehetséges, hogy ha tiszta öntudattal élem meg végső percemet, rátalálok a megfelelő megszólításra. Lehet, hogy az Alkalom erre kiválaszt.

30.

A homo historicus jelképe számomra *Kálti Márk*, ahogyan őt a *Képes Krónika* egyik S-betűs iniciáléjában ábrázolták. A szerző nyitott faketreceben, magányosan végzi munkáját. A környezetétől elválasztó zöldes keretfal élénk színű intarziával díszített. A jelenetet övező finom, keleties girlandok a kor elegáns szellemiségét érzékeltetik. A miniatúra *biztató, derűs humánus*ot sugároz.